

دست نیست و آراء اصولی ایشان را که نشانگر اندیشه اصولی مکتب عظیم سامرا است، به گونه ای دقیق در جایی نمی توان دست یافت، این اثر، شایان تأمل و قابل توجه خواهد بود.

نسخه های معتمد:

۱- نسخه مؤلف. بخشی از مباحث نواهی و بحث منطوق و مفهوم به خط مؤلف در اختیار محققان است.

۲- چاپ سنگی کتاب که به سال ۱۳۴۶ در اصفهان به چاپ رسیده است.

محققان افزون بر مقابله نسخه ها و تدفیق در متن و تقطیع آن و رعایت

نشانه های سجاوندی برای عرضه متنی استوار و سالم، اقوال گزارش شده در کتاب را استخراج نموده و با منابع آن مقابله کرده اند و روایات را نیز با استناد به منابع اولیه تصحیح کرده اند. همچنین واژه های دشواریاب و نیز پاره از بخشهای کتاب را توضیح داده اند. کتاب اکنون مراحل نهایی چاپ را می گذراند که امید است بزودی نشر یابد.

۲. رسائل صائِن الدین ترکه اصفهانی

خواجه علی بن محمدبن افضل الدین محمد ترکه خجندی اصفهانی، ملقب به صائِن الدین، از محققان و ژرفنگران و عارفان بزرگ قرن نهم هجری است. آثار وی را در ژرفایی، استواری و دقت، کم نظیر دانسته اند. برخی از پژوهشیان که سالها در آثار وی توغّل و تدبیر کرده اند، درباره جایگاه وی در سیر تفکر فلسفه اسلامی چنین نوشته اند:

بی شک از برترین علماء عصر خود و از دانشمندان است که گذشته از علوم رسمی و ظاهری بر علوم سرّ و معرفت حقیقی آشنائی کامل داشته و در تاریخ سیر فکر فلسفی اسلام از بنیان گذاران فکر تلفیق فلسفه و عرفان با حقایق شرعی است که نحوه تفکر و تحقیقات او در علوم حقیقی، اساسی برای تکمیل فلسفه متعالیه یعنی حکمت خاص اسلامی شیعی به دست فلاسفه نامبردار عصر صفوی همچون میرداماد و میرفندرسکی و ملاصدرای

پژوهشهای جر استانه نشر

محمدعلی مهدوی راد

۱. وقایة الأذهان و الالباب و لباب اصول السنّة و الكتاب.

شیخ محمدرضا نجفی خراسانی. تحقیق مؤسسه آل البیت (ع) لاحیاء التراث.

مرحوم آیت الله حاج شیخ محمدرضا نجفی اصفهانی، از فقیهان، عالمان و مجتهدان عالیقدر اصفهان و از موضعداران هوشمند آن خطّه علیه جبار زمان، از بزرگانی است که بنان و بیانش یکسره در راه تقویت دین و دفاع و حراست از حق مبین بوده است و آثار قلمی وی فراوان، سودمند و ارزشمند است. از جمله آثار اصولی ارجمند وی، کتاب یاد شده است شامل مباحث الفاظ، اوامر و نواهی، قطع و ظن و تنبیهات دلیل انسداد.

مؤلف در این کتاب در جایگاه استادی زبردست به نقد و بررسی آراء و دیدگاههای اصولی شیخ انصاری، آخوند و دیگران پرداخته و آراء آنان را در برابر دیدگاههای مرحوم شیخ محمدتقی اصفهانی (صاحب هدایة المسترشدين جدّ الاعلی مؤلف) و شیخ محمدحسین (صاحب فصول)، ارزیابی کرده است. از آخوند خراسانی به «الشیخ الاستاد» و «صاحب الکفایة» یاد می کند و از آیت الله سید محمدکاظم طباطبایی یزدی به «بعض اساتیدنا» و از مرحوم آیت الله سید محمد فشارکی به «سیدنا الاستاد»، «سید استاد» و «سید مشایخنا».

مؤلف تصریح می کند که: بیشتر مطالب این کتاب چیزهایی است که از استاد مرحوم آقا سید محمد فشارکی استفاده نموده ام و از آن جهت که از آن بزرگوار اثر مدوّن و مکتوبی در

۹. شرح ابیات ابن عربی، شرحی است به روش عرفانی برده بیت از ابن عربی در بیان فرق میان وجود، کون.
 ۱۰. رساله نقطه. تفسیری است از حدیث «انا النقطة التي تحت الباء»، که آنرا رمضان سال ۸۲۸ نوشته است.
 ۱۱. قابلیت. بیان معنای قابلیت بر مبنای سخنان اولیاء و سالکان مسلک کمال انسانی.

۱۲. شرح حدیث عماء. تفسیر حدیث «فی عماء ما فوقه هواء و ما تحته هواء»

۱۳. خواص علم صرف. در بیان معنی عرفانی علم صرف.
 ۱۴. اعتقادی. بیان معتقدات اوست، و گویا برای تبیین معتقدات خودش و دفاع از اتهامات وارده نگاشته است.

۱۵. اطوار ثلاثه. شرح و بیان اطوار ثلاثه صوفیان.
 ۱۶. شرح دو حدیث: شرح دو حدیث: انزل القرآن علی سبعة احرف و ان لك شئی قلب و قلب القرآن یس به سبک عرفانی.

جناب اکبری در این نامه هیچگونه توضیحی در شیوه تحقیق و چگونگی آثار و نسخه های معتمد، نداده اند. توضیحات کوتاهی که در این نوشته آمد همه از مقاله سودمند یاد شده جناب دکتر بهبهانی است. این رسائل اکنون در اختیار انتشارات حکمت است و بزودی منتشر خواهد شد.

۳. تیسیر المطالب فی أمالی الامام ابی طالب.

تالیف الامام یحیی بن حسین بن هارون حسینی زیدی. ترتیب قاضی شمس الدین جعفر بن احمد بن عبدالسلام الیمنی. تحقیق منصور محمودی.

از جمله آثار سودمند و گرانبغی است که همچون دیگر امالیهها، بدون هیچگونه ترتیب موضوعی، دارا. صد حدیث با سند است. اهمیت مطالب کتاب و سودمندی محتوای آن، عالمی بزرگ از زیدیان، قاضی شمس الدین جعفر بن احمد بن عبدالسلام یمنی، را واداشت تا پس از یک قرن به تنظیم و تبویب آن همت گمارد. آنچه اکنون در اختیار است، متن مبروب و منظم آن است و از متن اصلی خبری نیست.

مؤلف کتاب از عالمان و پیشوایان نامدار و کم نظیر زیدی است. او به سال ۳۴۰ در آمل از مادر بزاد و در همان دیار بالید و رشد کرد. در محضر استادان و اهل فن از زیدیان، تحصیلات خود را ادامه داد و در حدیث، فقه، تاریخ، رجال و دیگر

شیرازی و ملا عبدالرزاق لاهیجی و ملامحسن فیض و جز آنان گردید. به عبارت دیگر چند نقطه تحوّل و جهش تکاملی در فلسفه اسلامی دیده می شود که بی تردید آورنده یکی از آن مراحل تکاملی همین صائِن الدین ترکه خجندی و کسانی که از لحاظ فکری از نحله او بشمارند می باشند. (مجموعه سخنرانیها و مقاله ها درباره فلسفه و عرفان اسلامی، ص ۹۹).

غیر از کتاب عظیم تمهید القواعد و چهارده رساله فارسی از صابن الدین علی بن محمد ترکه اصفهانی و برخی دیگر از رساله های وی از جمله رساله انزالیه، گویا آثار دیگر آن حکیم و عارف بزرگ هنوز چاپ نشده است. چاپ منقح و دقیق و روزآمد آثار وی با توجه به جایگاه بلند او در فلسفه و عرفان بی گمان تلاشی است سودمند. از منابع شرح حال و آثار ابن ترکه در جای دیگر یاد کرده ام (مجله حوزه، شماره ۸، ص ۳۴)، پانوشهای مقاله کتابهای درسی حوزه های قدیم. آقای محمدحسین اکبری در ضمن نامه ای برخی از آثار تحقیقی و تصحیحی در حال نشر خود را گزارش کرده اند که از جمله آنهاست، مجموعه ای از رسائل صائِن الدین ترکه اصفهانی بعنوان اوکین جلد از مجموعه آثار وی. آثار یاد شده عبارتند از:
 ۱. اسرار الصلوة: در بیان رموز و اسرار نماز به شیوه عرفانی که به سال ۸۲۸ در یزد نوشته شده است.

۲. شق القمر: تفسیری است از آیه «اقتربت الساعة...» که به هفت روش؛ فقهها و محدثان، متکلمان و حکماء اسلام مشائیان، اشراقیان، صوفیان، حروفیان و شیعیان تفسیر کرده است

۳. رساله در حروف، که در آن اصول و مقدمات علم حروف را به اختصار و در خور فهم مبتدیان آورده است (فارسی).

۴. مناظره بزم و رزم، مناظره ای است بین قلم و شمشیر
 ۵. مناظرات خمسه، مناظره عقل با عشق، عقل با وهم و ...

۶. رساله در حروف (عربی)

۷. نشة المصدور اول

۸. نشة المصدور دوم، هر دو شرح حال و سوانح زندگانی اوست که آندو را بهترین مآخذ برای اطلاع از شرح حال و مقام اجتماعی او دانسته اند

باشد. به هر حال تأثیر این کتاب در سیر اندیشه معنوی و عرفانی مسلمانان غیر قابل انکار است.

فصوص الحکم، سالیان دراز در حوزه های علمیه، بویژه در حوزه های ایران مدار تدریس و بحث بوده است و حکیمان و عارفان ارجمند با نهایت علاقه و دقت بر آن شرحها و حاشیه ها نوشته اند. آقای عثمان یحیی، در مقدمه تحقیقی و ارزشمند خود بر کتاب المقدمات من کتاب نص النصوص، عارف عالی مقام سید حیدر آملی سیر شرحهای «فصوص را بر اساس قرون معرفی کرده و فهرستی از شرحها، ردیه ها و کارهای انجام شده درباره کتاب و مؤلف را ارائه داده است». (رک: مجله حوزه شماره ۸، ص ۳۴ مقاله، یاد شده، در پانوشتهای شماره ۷ و ۸ و ۹ این مقاله، به تفصیل منابع کتابشناسی فصوص الحکم و شرح حال ابن عربی را آورده ام).

یکی از شرحهای معروف و مهم فصوص الحکم، شرحی است که صائِن الدین بن علی معروف به ابن ترکه نگاشته است. وی در این شرح افزون بر توضیح مشکلات متن به لحاظ تخصصی که در علم حروف داشته، جای جای به گزارش مطالبی از این دست پرداخته و مناسبتهای حرفی و عددی را توضیح داده است. ابن ترکه کتاب را به سال ۸۱۴ به پایان برده است و اکنون جناب آقای محسن بیدارفر همت ورزیده اند تا چاپی منقح و استوار از این اثر فخیم را عرضه کنند.

نسخه های معتمد:

کتاب مزبور بر پایه دو نسخه کهن و ارزشمند انجام یافته است:

۱- نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۸۵۰۳

که مجموعه ای است از رسائل ابن ترکه و شرح وی بر فصوص. این نسخه بر این ترکه قرائت شده است و صحت آن در پایان کتاب به تأیید ابن ترکه رسیده است.

۲- نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۱۲۹۴ که

به سال ۸۳۹ نگاشته شده است.

محقق در تحقیق تصحیح کتاب افزون بر مقابله نسخه ها و گزینش متن صحیح و ضبط اختلاف نسخه ها در پانوشتها؛ به تخریب اقوال، احادیث با استناد به منابع آنها همت گماشته است. و متن شرح را با شرحهای دیگری مانند شرح قیصری و کاشانی سنجیده است. پایان بخش کتاب فهرستهای گوناگون خواهد بود و از جمله فهرست کارآمد اصطلاحات و مفاهیم مانند دیگر آثار تحقیقی محقق.

دانشهای اسلامی به جایگاه والایی دست یافت و در رشته های مختلف علوم اسلامی آثار گرانبگزی بر جای نهاد و بالاخره به سال ۴۱۱ پس از برادر بزرگترش امام احمد بن حسین پیشوای زیدیان گیلان و مازندران را به عهده گرفت و تا سال ۴۲۴ که در گذشت عهده دار این سمت بود.

کتاب حاضر در شصت و چهار باب تبویب شده است. ابتدا از مناقب پیامبر-ص- و اهل بیت-ع- سخن رفته است و آنگاه از فضیلت علم، عالمان، ایمان و مؤمنین، قرآن، و گفتارها و مواعظی نیز در باب دعا، استغفار، نماز، مساجد، زکات، روزه حج، جهاد، امر به معروف، نهی از منکر، اولی الامر، مسائل اخلاقی، و نیز اخباری از عبدالملک و ابوطالب در آن آمده است.

تحقیق کتاب

تیسیر المطالب برای اولین بار در بیروت به همت مؤسسه اعلمی با نظارت و همکاری محقق بزرگوار جناب آقای شیخ محمدباقر محمودی نشر یافت. اما به لحاظ نیازمندی متن به ضبط دقیقتر و تحقیق استوارتر، مجمع احیاء فرهنگ اسلامی اکنون همت ورزیده است که چاپی منقح و دقیق با فهرستهای لازم از آن ارائه دهد. جناب آقای شیخ منصور محمودی مسؤولیت تحقیق این اثر را پذیرفته اند و در آغاز، متن چاپی را با نسخه ای بسیار نفیس که از یمن آورده شده است مقابله کرده اند و به استخراج احادیث آن از مصادر دیگر همت گماشته اند. محقق محترم افزون بر استخراج احادیث از متون روایی، تمام اعلام متن را شناسایی و به اجمال معرفی کرده است. کتاب را مجمع احیاء فرهنگی اسلامی با تنظیم فهرستهای کارآمد و دقیق بزودی منتشر خواهد کرد.

۴. شرح فصوص الحکم

صائِن الدین بن ترکه. تحقیق محسن بیدارفر

فصوص الحکم، اثر گرانبگزی محیی الدین بن عربی، دقیقترین و عمیقترین متن عرفانی است. «فصوص» در جهان کتاب از جمله کتابهای بسیار موفق، و در تصوف و عرفان اسلامی بسیار مهم و مؤثر بوده است. این کتاب از زمان نگارش و نشرش همواره مورد توجه کسانی بوده است که در عرفان نظری به پژوهش می پرداخته اند. نگاههای گونه گون بدان و شرحها و نقدهای آن، شاید در مورد کمتر کتابی بدان اندازه

۵. ملا نعیم طالقانی و منهج الرشاد

ملا نعیم طالقانی از دانشمندان و فیلسوفان و محققان گمنام سده دوازدهم و صاحب تالیفات متعدد در معقول و منقول است. وی در بحثهای عقلی به قرآن و روایات عنایت لازم را دارد و این مطلب احياناً موجب شده برخی از مطالب مسلم فلسفی را انکار کند و یا مخدوش بداند. مثلاً در مسأله حدوث جهان، معاد جسمانی و وحدت وجود، یعنی همان سه مسئله اختلافی و پر بحث و مهم، با استناد به آیات و روایات، مطالبی قابل توجه دارد که باید مورد بحث و تحقیق و بررسی قرار گیرد.

۱- کتاب اصل الاصول. وی این اثر را در تاریخ ۱۱۳۵ هنگامی که افغانها به اصفهان حمله کرده بودند و ایشان از آنجا به قم پناه برده بود، نگاشت و نسخه های متعددی از آن در دست است. این اثر سالها قبل به همت و تصحیح استاد سید جلال الدین آشتیانی به چاپ رسیده است.

۲- رساله حدوث العالم. در کتابخانه آیت الله مرعشی و مدرسه مروی تهران موجود است و تاریخ پایان تالیف آن شوال ۱۱۳۶ در طالقان میباشد.

۳- قطعه ای از کتاب تنقیح المرام فی شرح تهذیب الاحکام (شرح کتاب حیض تا تیمم آن) در کتابخانه مدرسه مروی تهران یافت میشود و تاریخ پایان تالیف این قسمت ۱۱۴۷ است.

۴- کتاب العروة الوثقی فی امامة ائمة الهدی. دارای مقدمه و پنج باب است و در کتابخانه آیت الله مرعشی موجود است و تالیف آن در سال ۱۱۵۸ به پایان رسیده است.

۵- کتاب منهج الرشاد فی معرفة المعاد. کتابی است درباره معاد، و دارای مقدمه ای بسیار طولانی و پنج باب و خاتمه. این اثر، یکی از مفصلترین کتابهایی است که در این موضوع نگاشته شده است.

نسخه اصل آن در کتابخانه مجلس شورای اسلامی، و نسخه ای که از روی آن نوشته شده در کتابخانه مدرسه مروی تهران موجود است. تاریخ پایان تالیف این کتاب، ۱۱۵۱ است. استاد آشتیانی در مقدمه اصل الاصول نوشته اند: از کتاب منهج الرشاد نسخه ای به خط زیبای مؤلف در کتابخانه مجلس موجود است و نسخه عکسی آن در اختیار حقیر است. این کتاب را دوستان عزیز این حقیر آقایان محمد رضا عطائی قوچانی و هادی نیکی و نصیرالاسلام، از فارغ التحصیلان رشته

فوق لیسانس و رشته فلسفه که سالیان متمادی در حوزه علمیه مشهد به تحصیل ادبیات و منطق و فقه و اصول اشتغال داشتند و دوره لیسانس و فوق لیسانس را در دانشکده الهیات مشهد به پایان رسانیده اند، به عنوان پایان نامه تحصیلی انتخاب نمودند و اکنون به همت و کوشش این دوستان برای چاپ آماده شده است.

اخیراً جناب استاد آشتیانی صلاح دیده اند که این اثر گرانتقد به همت دانشمند مکرم جناب آقای رضا استادی باز نگری شود و به صورت دقیقتری تصحیح و چاپ گردد. از این روی عکس نسخه اصل و نسخه ای را که آن سه برادر بزرگوار آماده ساخته بوده اند، در اختیار ایشان گزارده اند.

سپاس خدای را اینک بخش مهمی از کار باز نگری و تحقیق ساہان یافته است و جلد اول آن تا چند ماه آینده به چاپ سپرده خواهد شد و بقیه کتاب نیز به توفیق خداوند پس از نشر چاپ مجلد اول با فاصله ای اندک عرضه خواهد شد.

آنچه در این یاد داشت آمد، بر پایه نامه ای است که جناب استادی مرقوم فرموده بودند.

وی در پایان نامه از آگاهان و کتابشناسان خواسته اند که هر گونه اطلاعات از آثار آن فیلسوف گرانتقد را در اختیار وی نهند تا در نگارش شرح حال وی استفاده شود.

تصحیح یک اشتباه

در شماره اخیر مجله، ص ۱۰۷، در معرفی کتاب اصطلاحات صوفیه که مربوط به مؤسسه انتشارات حکمت است، آمده: «اکنون آقای محمدعلی مودودی به ترجمه آن کتاب مزبور همت گماشته...» صحیح آن است که ترجمه مودودی را آقای دکتر گل بابا سعیدی تصحیح نموده و تعلیقاتی بر آن نوشته اند که بزودی انتشار خواهد یافت.